

Landskap: Småland Upptecknat av: [Signature]
 Härad: Smålands Adress: Vadstena, Lagan
 Socken: Besga Berättat av: _____
 Uppteckningsår: 1937 Född år _____ i _____

Uppteckningen rör Chorealling. S. 1-28

Skriv endast på denna sida!

28 sid.

ACC. N:R. **4864**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Jämtland Upptecknat av: N. O. Larsson
Härad: Simneå Adress: Berg, Lagan.
Socken: Berga Berättat av: _____
Uppteckningsår: 1937 Född år _____ i _____

Uppteckningen rör "Havreodling."

Olika havresorter. Före 1890 höjde det
ett undantagen att man här odlade
annan havre än den gamla svensk-
 eller spetthavren. Trasthavre odlades
visserligen av en eller annan lantbruk-
are, men blott i mindre skala. Trast-
havren var rikligt med lång spets, där
av mannet spetthavre. Det nordiska odlades
även, men den var tyfiken från annat håll.

För utöskadeshavre användes den
egna odlingen av denna vara är spets
Men är den här ovan angivna och tiden
var för 1890 eller årtiondena dessförinnan.

Skriv endast på denna sida!

är. När man så vill på därtill i mig
na är: följt började havren i ble
stenen, vaffel. När var te så byta in.
I Skvånar, odlade man fin vete-
havre, vilken på vässidan försålles
på Gungby Torg eller hemma. De
brukade alltid inhöpa vete-
havre på Mennebergs: Skvånar Skvånar
havre var för öfrigt mycket berömt
av landbrukarna: dessa Trakter. För
vidtändskt håll, eller från försäljaren hade
man ej för den tiden inhöpt vete-
havre, åtminstone inte: nämnvärd
omfattning utan möjligen på her-
gårdarna, där man i äldre tid gick
för med exempel även på ifrågava-
rande område.

Det vanliga namnet på den gamla
havresorten var svensk. eller spetthavre.

Skillemåden i fråga om havrens
egenskaper, vid jämförelse med nuva-
rande havresorter: Byggen var den,
att svenskhavren blev spetsigare och
hadde mera bors, ja man hade ja
skämt, att spetthavren ibland kun-
de bäckas med röbbäger, vilka som
bekant oss försedda med stora ma-
skor. Allena havresort gav: allmän-
het länge kalmström, men märkande
mera blyliga än t. v. det kaffigare strä-
et av ~~den~~ gullegns havren. Skillemåden
finns också vara något blyigare än
denna.

Den gamla svenska havren

är ännu ej helt och hållet undanträngd
utan odlas på många ställen för-
sändes jämsides med de nya från
frukttröskan i fruktträdgårderna.
Terna: gulloren, segerhavre, kronhavre m. fl.
Här på gården för exempel odlas för-
sändes svensk havre, men även gull-
regns. och segerhavre. Det är möjligt,
och sannolikt, att det är i dag skul-
de finnas någon skogsbonde, som för-
sändes inte använde sig av de följande
havresorterna och ifall att någon så-
dan kan uppspås. Skall jag inte
undersöka att till Folkminnesarkivet
underrättas därom. I detta samman-
hang kan jag nämna, att den
inlämnaren Johan August Carlsson.

Stork: Torsten Bärnigård, död 1917, inte
odlade annan råg än den gamla Laro-
masserågen. Det var i början av inne-
varande sekel, som de nya havresor.
Tema Togo överhand. 1904 bildades Berga
Småbrukares förbund och de som då
inte redan följt hade skaffat sig av
de livnärliga värdnadarna, försam-
lade sig om genom denna organisa-
tion även denna var.

I slutet av 1890-talet växte vi här
på gården den gamla Laro-masserågen och
Schalans-tidning, därefter hade vi Probst-
råg och efter augusti 1914 Bärnigård.
Större åi efter 1923 hade vi också Skorså.
Skorså-odlingen spelade för en betydande
roll här. Det var det gamla

seeradiga hornet som odlades. Detta såde
fordrade god jord och kraftig tillförsel av
gödnings. Kornmjölet användes i huskål.
bå för såt som vete mjölet mm, men
till småröd lämpade det sig knappast.
Man tillagade för mycket av väffel,
större kakor, godran, koppa (säs), smam-
mat mm. av kornmjöl. Älsk korngrön
användes till gröt, pannkaka, till korv
och platten o.s.v. Veddningen utsträngde
hornet i bå till missivt under de första
åren av detta sekel. Bland såd av råg
och havre odlades här till för 1880-talet
när, då man började att odla entvå-
rig till brödsål.

Slavogården. I den gamla tiden
hade man blott i Slavogården att använda

sig av Till sändesbtingen. Men det svåra
året 1868 gav den lårdomen, att det var
nödvändigt att även försöka odla ma-
der och mossor, som hade bättre mot-
ståndskraft när det blev stäng försk
än den höglanta jorden hade. Breve
H. H. Stalling var då arrendator av
Tofteholms fideikomiss i Dönsbo so-
ren och han lät då odla och växa
mossor vid utgårdens Tofteholms,
vilket gav ett gynnösamt resultat;
i det att rika skörden av säd och
växtadling sedan dess kunde utvin-
nas. Exemplet manade Till efterfölj
och så blev Stalling regering i högen
från 1880-talet genomförd. Resultatet härav
blev, att 677 hektar, 82 a och 50 kvadratkilometer
Tofteholms 1883 och blev färdig 1887.

Skriv endast på denna sida!

odlingsbar jord utvanns i västra delen
av Berga jämte angränsande Vissa-
ryds och Ljunghus socknar. Denna jord
blev inlagd i bruk för sädesodling, en
konventionell havre och är det rika skörden
som på dessa vidsträckt odlingar är
högst nämnt. Sedan ^{den} tiden ha också
många andra massodlingar i övriga
delar av socknen anlagts. Havre sås
även fortfarande på den vanliga åkerjor-
den omväxlande med andra sädeslag och
väster till vallhö.

Låvden. Här i byn räknade man
alltid åttonde verkan som tid för havresöl-
den, men i högre belägna gårdar sättes
man redan i nionde verkan. Havre som
ej skulle vara till nytta sättes i sjunde

verkan, då även ^{hans till} gränser lades. På slä-
gden lämnas följande beskrivningen en
verkan, följande ja kanske ännu följ-
ande. Lådan ligger alltid runn efter den
gamla metoden för hand. Låskäppan
kunde vara av olika konstruktion. För
hade en rund skäppa av spånaskon-
struktion, d. v. s. med trätotten och bing-
bryl kant som på ett risset, dock utan
detta med ^{dessa} underkant. Låringarna
men hade en låderren om acen. Redet
i denna var en järnkant och denna för-
des i den lådan som var inbrakt i en
kanten av skäppan. I motsatta kan-
ten var ett handtag, hopbryt av en
envidja med båda ändarna fackpatta
vid skäppans trätotten. Skarvskarna

Kördes eller bara ut på fältet och plan-
cerades på lagom avstånd från varan-
na. När det var bröden var det någon
som bitade med att flytta undan
säckarna i mån av behov samt hjäl-
la säckhoppa. Man började sanningar
betas redan vid 8-tiden på morgonen för att
sedan ta i en med körningen vid 7-ti-
den eller efter det frukosten intagits. Man
sade alltid i medvind, men först det inte
var för stark bläst. En fjärr (särskild)
uppgift och detta kallades att fjärra
d.v.s. att framja med fötterna i öken
till gräns inom vilken sanningen för varje
rad skulle ske. Om man då rådde
att gå fel och inte följa den uppgif-
ten fjärra ordentligt kunde det bli va-

ett mellansum, som ej blev besatt. Detta
 kallades för löndaffärje. Från försäres
 var det en viktig sak att jorden var
 böen (työntig för sådd). Det större testamet
 chäst till var ju att man fick en tjusam
 färg sin fönt, men var det inte boät i
 vatten, så skilde sig heller inte man
 mellan ärderörnen. Ett säkert tecken till
 att jorden för baltäkeratalen var tynt
 till att bearbeta och besä. var att en
 vattenhöla i det bredvid liggande bolet
 blev utstokat. Innan så hade skett, borde
 man inte besätta sig med värdet och
 sådden här. Ty i så fall var det säkert
 att man misslyckades. När äkern om
 vären var belagd med vägnät (spindel,
 väv) var det ett gott tecken till att det då

4864

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

12

var främlings att företa säden.

Storndag var Mobergs (den 25 maj).
men hornet sattes mer än en senare,
ja t.o.m. i "jätte vete". då detta säde ty
behövde på lång västsid som havet.

Vår skäppan vid säden jämför
med säd tog säringarna men för
gångar i part runt i handen och be-
de i skäppan. och skulle runt runt
tagas från grannens äker. Sedan Rita
des ett horn i den över säden västra
runt. Denna rit var för att stor-
kopporna sedan ty skulle ha förmågan
att bortsjuka den västra säden.

En gammal adelman här i byn,
som 1885 övertänade städgården i

sonens händer, begagnade sig alltså 13
om denna formalitet så länge han var
bonde och själv utförde arbetet.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Skörden. Havren ansågs vara mogen
när vipporna (även) vitnade ordentligt.
Man var för mycket noggrann med att
gå "sönder hömmöran", ty då blev här-
nan tyngre och bättre än om havren
delvis var grön. Undantag kunde dock
gå görs även från denna regel. När det
dog alls för långt ut på tiden från gå-
hösten med mognaden brödde en
dammman: "Hattgjord säga: "Träa
ä inne, säa måste ä antän då ä
mövät älla äj." Andra tecken för mognad
var när stråna mörkade sig (höjde sig
på mitten). När Kornbleket eller Kornblit-
tarna visade sig på höstvallarna var

ett gammalt beprövat kunnskapen att
konst blivit mycket för skönl. Där:
byn ska man såden alltid med
skära. För iverlag gården här 1864 och
samma höst öfvergick han till att
skära såden med sil. Andra följde
exemplar, varför man kan säga, att
det gamla bruket med skära upphört
av "Skjursåtsäring". då bevilades, fastän
4 hest, ty: Toopen förstod man med
att använda handskäran ända till
det gamla skottet slut. ja: ett eller
annat fall ännu längre. Harens
band med en vask och var den alls
för kort för sträcket här för. så gjorde
man band. För förhållningen använde

4864

LUNDS UNIVERSITET
FÖRKLÄNNINGS
15

man sig av olika metoder. Trakten
utfördes med 12 nekar på varje
stör. Nekarna fastsattes med axen
mot söder och den motsatta ändan åt
norr. I fall att havren var mycket
"särvid" (hade ogräs o. a. grönoraker i botten)
placerades den ändan mot söder för att
det gröna skulle ha bättre åtkomst.
Man satte också upp havren i lång,
trång med 12 nekar i varje, varvid två
nekar ställdes mot varandra. Längsta
varna uppsattes i riktningen söder-
norr. Vägen av de stora ströma till
avskärmades också. Dessa strö-
mar ställdes och växdes tillsammans, varpå
~~de ställdes~~
(Platanen sterna till Trakten hade över
den. (Detta var ett offer till gylloren
och man satte även när de avskärmades till).

4864

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

16

Detta ^{är} ~~den~~ glassen här eller detta ska.
blette för att glassen. Den första meken
som kallas kallades äringmeken. Även
den kvastaimmeken ^{för ären och} (såsom ett offer till
Adens hästas. Man trodde nämligen
att om man icke vidtog dessa offer,
gädder skulle man ej få god äring
under det kommande året och vetter
och vriser skulle gå illa åt den in-
bärgade skörden.

För sädens införande till ladan
har flera olika metoder kommit till an-
vändning. I slutunda har man för, isop,
neshet där iakarna legat nära gäddan,
ofta burit in säden, omkring genom att
hälla i sköldarna och sedan låta me-
kerna följa vägen utifrån ryggen eller
har man bundit ett rep på mitten

av en halvtrane, d. v. s. att hävarna lades
tillsammans till en bunke, som sedan
smörades med repet och bars eller och
baras utskarna i en tröbärga, som sedan
smörades på vanligt sätt och frambars
till ladan. I äldre tid inkommes på
på trädry för underhandlet av spillsad.
Cänge använde man sig av tröbultvagn
men för detta ändamål och sedan
hade man en särskild tröbultvagn
vagn, som var bredare än den förstän-
da och med lägre hjul. Tröbultvagn
men ville nämligen på lätt vägen och
bärgningslaster på man högst ojäma
haverade, för det medförde inte blott och
hvar av tröbultvagnen utan även att den

4864

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

18

del av innehållet gick förlorat. Till
att lasta säden på hade man för
håb. eller kottörne, senare vanlig
örne utan rimmar (håb). En pojke
eller flicka stod i laaset och lagade
säden runt kring örnen kanta med
kåvorna de inåt och stutben utåt.
När laaset blev färdigt fastbands
säden med en kassering, som förs
fastbands med ett rep från örnen
framman och sedan stängens vägs
med, fastbands den vid bakre armen
med ett rep. I detta rep var ofta en
tråkk, som lades på stänger och se-
dan var laaset fäst.

Före det säden första gången

lades in skulle riddorna köra
och vitas för grannen. Efter nertiden upp-
fattning förefaller detta handlings sätt
vara nedrickt och det hade ^{frickristen} Trivelom-
ten sitt ursprung från den tiden.

Tiden lagades av en äldre person i
rund- eller långströkt. En ställe var
lika med ett lager. Den första ställen
kallades bonnställe eller bonnställe och
den övriga uppe: Enhet kallades stöb-
ho. Många kändes från man till
man av s.k. arekakaka, var till
huvudsakligen basen och ungdom
användes. När regnvidnen kändes
körde man fram i ^{säten} bas och in-
lade fullt i logan och andra reserv-
plats. Tidigt ~~för~~ en därefter följande
morgon skulle den för på sitt infogda

4864

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

20

Sådan "långt äpp" på sin rätta plats
: lönat. Då var det rätt på juleposten.
De för barnen att grugga sömnen u
vågaren och ge sig ut i arbetet. Man
kunde då ha en 40 à 50 trave såd att
"färd äpp" och laga, innan frukosten
blev färdig. I de nya ladugårdarna
är det i alla avseenden gott om
utrymme, varför sådana åtgärder
kunna ej behöva ifrågakomma.

Prövningsarbetet var här den
viktigaste männens göromål. En
och annan kvinna var till stöd
på de mindre gårdarna som var sin
man behjälplig i detta arbete och
"Hö. den nine Fatten", så att han ej

4864

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKLIVSARKIV

21

behövde entroska. Rejd arbetskap för
detta ändamål använde sig nämligen
gen småbarnsamma icke nödigtvis av.
I Nötta socken däremot var det all-
män sed att kvinnorna skulle
deltaga i slayfröskningen. Det be-
rättades om en kvinna härför den
na socken, som gifte sig och flytta-
de dit, att hon i bårdomshemmet
ej varit van vid att befatta sig
med dylikt göromål, men sedan
hon kommit till det egna hem-
met måste hon stiga upp i tid-
iga stann och medföra sin make
på borgan för att tröska samt
hålla på hämmen dag efter dag och
vecka efter vecka. Till dess att bår-
dögräddan hade blivit uttröskad.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Desuden skulle hon smjölka korna
 i ladugården och laga maten i hus-
 hållet. Man skall därför inte und-
 ra på att hon blev utledsen på sin
 nya ställning, som väl man lik-
 nade Björnskinns om den lagrigda
 makens, och som hon inte kunde
 jämföra sig med den hårda behand-
 lingen av. Jäntens handhavandet av
 husets göromål i övrigt behöva
 några hushållsöron med att stå
 på korgen och trösta, ville hon
 övergeva sin man och flytta till
 baka till sitt föräldrahem där i
 Berga. Vägen tillsmådan blev det
 smältat inte, men det slutade

visa dock hur hård kvinnans lada
kunde vara ännu för 1800-talet i
våra bygder.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Fröskningsarbetet började strax
efter det den första säden hade inbär-
gats och detta kallade man att rin-
ga för Ålen. Vid Ålensöppna var det
Ålen i försäden och därför talade
man för om "Åla kott" och "Åla
tjyft". På andra säden började inbär-
gas skrytsade man att fröska och
gräva (mala) så att bisten blev av-
njälpt. Det egentliga arbetet med
fröskningen tog man inte med först
efter det hästfröskningen var på ik-
rarna var verktyget för året. Man
en, två, tre- eller fyrfroskade. Den som
utfroskade var egentligen en som hade

4864

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

24

ett färg eller annat litet ställe. Men
jälkom dock frötröskning uti bon-
gårdarna. Frötröskning var svårare att
hålla slag och användes egentligen
: fall då de frötröskarna funnos
: en gård. Frötröskning däremot var
ett mera livadt och tröttsamt arbete,
som ej så villan jälkom. Plöjden
bestod av slaga eller brant och höm-
nål sammanbundna med plöjstak-
ta av ålskinn eller läder med "träbin-
ne" mellan. Förr var det vanligt, att
en del arbetslösa personer häri-
från gingo den långa vägen ner till
Skåne och bäsande plöjden på allen-
gi till då delaga i tröskningsarbetet

så länge säsongen varade. Till julen
återvände de sedan hem med en liten
spasad slant för sitt arbete. De älderna
angående slafvfriskningen och handha-
ringen Torde jag få återkomma till.
Friskverken de gamla slafvfriskverken - börja
de att användas i medio av 1800-talet
Det var Adam Lindahl, som bodde i
Röfnaholmsgården i Dörarps socken,
vilken gjorde de första friskverken med
det gamla och klumpiga gyltögödet
till bjäl, acla och lager från Brinnars
bruk. Sedan började Johannes Jonsson
i Hylahov, Skärings socken, att till-
verka de s. k. Hylahovsverken, vilka
för sin del var äro mycket använda
här. I begge fallen var de tillhörande
vandring för häst eller acla som dragare.

Skovrens användning. I äldre Tid
användes havren till brödsäd, till
foder åt hästarna - där sådana funnos -
och svinen. Västseadren användades även
däremot, men det var i mindre omfång
än på den tiden. Här i Berga odlade
man för mycket havre till utsäde,
som avyttrades på Gungby Torv eller
hemma till köpare från andra håll.
Övämärpa. havren var vidt bekant
och mycket efterfrågad till utsäde.
Såsom: Lörda, Vörda, Rönnaq m. fl.
Ställen avyttrade man Tung och präk
Tig Svenskhavre till utsäde.

Enbart havrebröd äts i de fattig-
ga hemmen för, men även i bondgå-
rdarna använde man sig därav i var-
dagelag, samt vidt som man även bestod

LUNDS UNIVERSITET
FOLKMINNESARKIV

sig) med blandsäds. och något litet rågbröd.
Havrebrödet följde fram f.o.m. 1868-69, då det
sväda äro (med pina) ^{stäm}verkningar inträffade,
varsefter höstbädesodlingen blev mera
omfattande med följande att blandsäds-
odlingen upphörde i mitten av 1880-talet
och sedan dess har man använt
sig av rågbröd (höstbädes). I slutet av
juli månad 1917, då det var brödrans,
mering, blev det brist på rågbröd för
många lantbrukare o.s. h.ä., och
nödgaras därför att baka havrebröd
och det gick bra. Bygget äro det med
begärighet, när det då var mangel af
det bröd. Havrebrödet bakades i s.k.
hållkaka eller havrakaka. Brödet
var vitt och ännu vitare när på. Det
fräddes efter baktningen på stänger och

upphängdes sedan i bjällen i taket m.m.,
om det var under sommartiden, i boden.

Det förnämnda brödet framställdes
av rågsida och kallades stävebrö. eller
sävat brö. och användes till gillar,
förmingskakor och helgdagsbröd. Så var
det kringar av sikbröd eller sammalat
mjöl, som bakades till julen. Vanligt rens-
brö. rågbröd blandat med korn eller
havre eller potatis, blännebrö, klitbrö,
tunnbröd, kva. eller glövakaka m. m. an-
vändes i vardagslag.